

RANA TURSKO-ISLAMSKA KNJIŽEVNOST:
KAKO JUSUF HAS HADŽIB SHVATA JEZIK

İnsan se RİJEČJU PODIŽE

adnan KADRIĆ

Jusuf Has Hadžib je poznati turski pjesnik iz 11 stoljeća. Napisao je dugački ep *Znanje koje sreću daje* (Kutadgu Bilig), djelo koje se ubraja među prva značajnija djela Turaka muslimana u srednjoj Aziji. To njegovo djelo, napisano prije blizu 1000 godina, predstavlja jedno od rijetkih filozofskih djela u stihu koje se bavi temom uređenja idealne države utemeljene, s jedne strane, na islamskim principima razumijevanja pravičnosti, a sa druge strane, na izboru konkretnog, karahanidsko-sasanidskog modela upravljanja u Carstvu.¹ Za razliku od djela Divan-ü Lugat-ı Türk Mahmuta Kašgarlija, djelo Kutadgu Bilig nije pisano s ciljem da iznese rezultate kakva jezičkoga istraživanja u to doba niti da postavlja i razlaže neke nove lingvističke teorije. U sedmome poglavlju koje govori o prednostima jezika, nedostacima, koristi i šteti njegovoj (29 distiha) on ujedno iznosi i svoj stav o jeziku. Za njega je jezik "najvrjedniji Božiji dar čovječanstvu". Međutim, on to, što je jako interesantno, misli na jezičku sposobnost uopće. Suprotno modi vremena u kojemu je živio i djelovao, vjerovao je u to da se i turskim jezikom mogu izraziti skoro svi gramatički odnosi i značenja koja se mogu izraziti i ostalim jezicima. Praktično, u tom pogledu

za njega su isto vrijedni i arapski i turski i perzijski jezik.

Poglavlje "O superiornosti jezika², njegovim nedostacima, koristi i šteti njegovoj" pjesnik otpočinje na ovakav način:

(162) Za razumijevanje i znanje jezik tumač je;

Upoznaj vrijednost ispravna jezika što insana prosvjećuje

(163) Čovjeku jezik vrijednost daje i čovjek s njim sreću nalazi;

Jezik čovjeku vrijednost obara a zbog jezika čovjeku leti i glava

(164) Pazi, jezik je lav, na pragu on se opuzio;

Domaćine, čuvaj se da ti glavu ne bi na kraju smakao

(165) Poslušaj šta veli čovjek što zbog jezika neprijatnost doživljava,

Po ovome savjetu postupaj, nek se on nikad ne zaboravlja

(166) Meni jezik moj jako puno neprijatnosti prčinjava;

Da mi glavu ne odsjeku jezik svoj treba da zaustavljam

(167) Pazi na riječ svoju, da ti glava ne ode
Jezik čuvaj da ti zub razbijen ne bude

(168) Učenjak za jezik kratku i važnu riječ
prozbora:
O vlasniče jezika, glavu svoju ti pripazi

(169) Ako sebi selamet želiš ti
Ne daj iz usta ružna riječ da ti izleti

(170) Riječ, ako se sa znanjem izgovara, u
znanje se i ubraja,
Riječ nezalnice glavu njegovu vlastitu izjeda

(171) Od puno riječi nisam dodatne fajde
vidio
Ali, isto tako, ni pričanje nije beskorisno

(172) Ne govori riječi puno, samo kad
treba i malo govori;
Čvor od hiljadu riječi ti riječju jednom oslo-
bodi

(173) Insan se riječju podiže i postaje sultan
tada;
A i mnogo rječitih glava, kao sjenka, na
zemlju pada

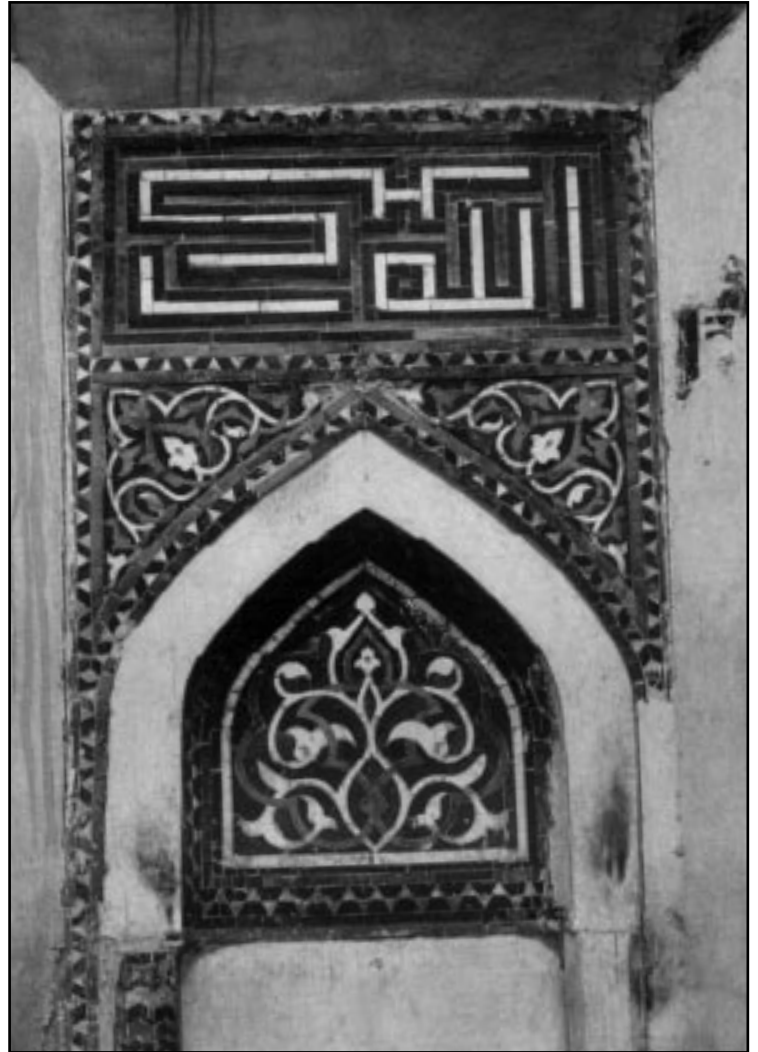
(174) Onom što puno priča znanost naziv
"pričalica" dariva
a ako neko ne govori onda ga se nijemim i
glupavim naziva

(175) Pošto je to tako, ti koristi čisti jezik,
ispravno i bez grešaka;
ako je jezik ispravan (fasih) on tada velikim
čini čovjeka

(176) Jezik čuvaj i glava će ti sačuvana biti
Skrati svoju priču i život će ti se produžiti

(177) Kao što jezik puno koristi tako može
biti i štetan;
Katkad je na visokoj cijeni a katkada
bezvrijedan

(178) Pošto je to tako, riječi govori nakon
spoznaje;
Tvoja riječ onima bez očiju i slijepcima
neka oko postane



(179) Insan bez znanja, nedvojbeno, slijep
je;
Hej, nezalnice, kreni i od znanja uzmi i ono
što se propisuje

(180) Pazi, onaj što se rađa on i umire, kao
djelo njegovo riječ ostaje;
Dobro govori, tako se besmrtnim postaje

(181) Insan se sa dvije stvari od starosti
vlastite spašava;
Prvo je dobro djelo a drugo je dobra riječ i
priča

(182) Čovjek, eto, rodio se i umire a riječ
njegova ostala je;
I sam čovjek nestaje ali mu ime ostaje

(183) Ako želiš i ti život vječiti;
Hej mudri, djelo tvoje i riječ dobri trebaju
biti

(184) To što ovoliko jezik cijenim i potcjenjujem u isto vrijeme iz moje želje je da ti za ono što jezik je dam objašnjenje

(185) Nije loše svaku riječ čuvati i razumijevati;
Insan treba da govori riječi koje su nužne, ne treba ih tajiti

(186) O junačino, ja sam za svog sina ovaj savjet izrekao;
Sin je na nižoj deredži od mene - kako bi se sa mnom porediti mogao

(187) O sinko, ovaj moj savjet radi tebe sam izgovorio;
O sinko, ove sam savjete tebi darovao

(188) Ako ti od mene srebra i zlata ostane, nemoj ih mome savjetu smatrati ravne

(189) Ako srebro za neki posao budeš trošio, ono će prestati i nestati;
Ako se pak mog savjeta budeš držao, zlato će se opet zaraditi

(190) U nasljedstvo drugom čovjeku riječ ostaje:
Koristi su od pridržavanja riječi iz oporuke zbilja brojne...

(prev. A.K.)

Kao što smo prethodno napomenuli, *Kutadgu Bilig* je djelo napisano u 11. stoljeću i posve je razumljivo zašto na ovakav način prilazi opisivanju jezika. Iako Jusuf Has Hadžib, autor ove dugačke poeme, slijedi tradicionalne stavove o jeziku, on u svome filozofskom razumijevanju jezika podsjeća katkad i na neke suvremene teoretičare jezika. Misao o jeziku od davnina je, dakle, prisutna u različitim književnim, teološkim i filozofskim djelima. Jusuf se osvrće i na neke opće karakteristike jezika, kao i na pojave vezane za bolje razumijevanje samog karaktera jezika, kao što su:

- jezik je sredstvo za razumijevanje i stjecanje znanja,
- jezik je društvenog karaktera,
- jezik je determiniran svojom kontekstualnom upotrebom,

- jezik utječe na položaj čovjeka u zajednici,

- jezik treba biti ispravan (fasih) i da se pravilno koristi,

- govor je jedna od osobnosti jezičkog znanja,

- govornik i sam mora razumijevati semantičku vrijednost riječi da bi mogao odaslati odgovarajuću poruku,

- poruka iskazana jezikom treba biti prihvatljiva i shvatljiva slušaocima,

- jezik je generacijski determiniran - tj. nasljeđuje se s generacije na generaciju. Jusuf Has Hadžib daje zanimljiv i slikovit opis jezika i u sljedeća dva stiha:

(164) "Pazi, jezik je lav, na pragu on se oporužio;

Vlasniče jezika, čuvaj se da ti glavu ne bi smazao."

(966) "Dušman crnoj glavi jeste jezik crveni;

Često da glava pojede, ali i on zna pojesti."

Za opis jezika autor se očigledno ne služi jezičkim modelima nego metaforama, što je, s obzirom na karakter njegova djela, posve razumljivo. Stoga se njegov pristup jeziku može promatrati, ne samo sa općelingvističkoga, nego i sa drugih aspekata. **m**

¹ Prvi primjerci djela *Znanje koje sreću daje* ispisani su ujujurskim pismom, dok su kasniji prijepisi arebicom svojevrsna potvrda da su se i ostali vladari različitih muslimanskih dinastija (Osmanlije, Fatimidi, Ejubidi i sl.) u kasnijem periodu služili tom knjigom savjeta o tome kako treba ispravno suditi i kako treba vladati u skladu s islamom i pozitivnom tradicijom.

² jezika "uopće"

Literatura:

Reşid Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig III* - indeks TKAE, Istanbul, 1979.

Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig II* - Çeviri: R.R. Arat; (4. baski), Ankara 1988.

Reşid Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig I* - Metin, TDKY: 458, Ankara, 1991.